

МОРФЕМНИЙ АНАЛІЗ І СЛОВОТВІР: пропедевтика у початковій школі

Лада ЧЕМОНИНА, канд. пед. наук, доцент кафедри початкової освіти, Бердянський державний педагогічний університет, Запорізька обл.

Важливим засобом забезпечення цілісності освітнього процесу є внутрішньо-предметна інтеграція, за якої учні розглядають навчальні теми не розрізнено, а в тісному взаємозв'язку, покладаючись на споріднені знання, послуговуючись суміжними поняттями. Так, зокрема, варто розглядати паралельно морфологію і словотвір, що дасть змогу краще розкрити молодшим школярам сутність морфологічного словотворення.

Вагому роль у формуванні комунікативної компетентності юних здобувачів освіти відіграє ознайомлення їх з морфемною будовою і способами творення слова. Аби отримані учнями знання із цих розділів мовознавства успішно переходили в уміння й навички, на уроках мови слід використовувати обидві групи вправ — морфемні й словотвірні, поєднувати морфемний і словотвірний аналіз слів, пояснювати учням моделі словотворення тощо.

Класифікація вправ словотвірного характеру

Аналіз готового матеріалу:

- спостереження за спеціально підготовленими запитаннями й завданнями на основі пар та рядів спільнокореневих і одноморфемних слів;
- аналіз похідних слів;
- аналіз тексту з точки зору використаних у ньому мовних засобів.

Перебудова поданого мовного матеріалу:

- конструювання похідних слів;
- синонімічні й антонімічні заміни поданих лексичних одиниць;
- поширення висловлювання;
- знаходження порушень словотвірної норми й виправлення помилок;
- творення висловлювання (або його частини);
- вибір мовних засобів відповідно до теми і ситуації висловлювання;
- конструювання елементів висловлювання із застосуванням відібраних засобів;

- написання фрагментів творів певної тематики (у визначеному стилі);
- твір на запропоновану тему в певному стилі мовлення.

Детальніше розкриємо особливості роботи над завданнями різних груп.

Формування вміння добирати спільнокореневі слова

Аби навчити молодших школярів добирати спільнокореневі слова, доцільно запропонувати такі завдання.

- *Прочитай текст. Добери до нього заголовок. У виділених словосполученнях підкреслені слова заміни спільнокореневими і запиши за зразком. У кожній парі словосполучень знайди і підкресли споріднені слова. Усно введи дібрані спільнокореневі слова в поданий текст і прочитай його.*

Зразок: варення з вишні — вишневе варення.

Ростуть біля **криниці дідуся** дві берези. Опустили зелене віття. Розчісує їм коси вітер. Радують весело пісенькою **пташки із дзвінкими голосами**. Тихо шепоче **віття берізок**. Це струнки красуні про щось розмовляють.

Однієї ночі стало холодно. На траві заблищали білі цяточки льоду. Прийшла до беріз осінь. Принесла їм дорогі прикраси. Зійшло сонечко, розтопило цяточки льоду. Подивилося на берези й не впізнало їх. У зелених косах — **стрічки із золота**.

- Прочитай подані слова. За якою ознакою їх згруповано? Знайди серед них зайві. Продовж ряд спільнокореневих слів.

- Дорога, дорожити, (на) дорозі, дорожній, шлях.
- Гірський, гора, горіти, гірочка, горою, гіркий.
- Земельний, ґрунт, земля, землезнавство.

- Прочитай текст. Знайди і випиши спільнокореневі слова. За зразком зобрази графічно розташування кореня і зв'язок між спорідненими слова цього ряду.

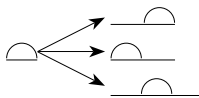
Зразок: день, переддень, щоденник, денний.

Графічно слово *день* можна показати так:

Споріднені слова графічно можна зобразити таким чином:

переддень , денний , щоденник .

Загальна модель відносин, що пов'язують споріднені слова цього ряду:

Друзі птахів

Настала весна. Тепле проміння сонця зігнало сніги. З гір потекли струмочки. Зелене молода травичка. Кожного дня прибувають з вірию перелітні птахи.

Навесні у школярів свято. До нього готувалися всі. Діти радо зустрічають весняних гостей. Олень і Петрик прикріпили на березі шпаківню. Інші хлоп'ята прив'язали синичники. Дружні птахи почали носити до своїх хаток травичку і пір'я. Скоро в них будуть маленькі пташенята. А поки пернаті друзі під час відпочинку співають веснянки.

- Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок.

Хто не знає пана гарбуза з родини гарбузових? Це сланка рослина з великими круглими чи овальними плодами, які теж зовуть гарбузами або гарбузиною. На городі у нас іноді виростали такі гарбузяки й гарбузища, що доводилося доставляти їх возиком. А маленькі ми називали гарбузенятками, гарбузенятами, гарбузцями, наче дітей.

Завдання для групової роботи

I група. Випишіть у ліву колонку споріднені слова, що мають емоційне забарвлення, а в праву — решту спільнокореневих слів. Де можна зустріти слова першої колонки?

II. Випишіть споріднені слова, позначте спільну їх частину і поясніть їхнє значення. Яке слово з коренем "гарбуз" ви не виписали? Чому?

III. Випишіть у ліву колонку споріднені слова, а в праву — форми того самого слова. Доведіть, що ви не помилилися.

IV. Випишіть споріднені слова, позначте спільну їх частину.

Такі вправи допомагають активізувати морфемний канал сприйняття учнями споріднених слів, сприяють розвитку уваги й пам'яті.

Розбір слова за будовою

Ефективним прийомом, що дає змогу молодшим школярам засвоїти будову слова і виробити навички визначати її, традиційно вважають розбір слова за будовою (морфемний). Згодні з думкою сучасних дослідників, що загальноприйняту в початковій школі схему аналізу слова за будовою доцільно доповнити доборою кількох слів, які мають у своєму складі такий самий префікс і суфікс.

Бібліографія

КОЖНА ЧАСТИНКА ЗНАЧЕННЯ МАЄ: ЗМІНИШ — І СЛОВО НОВЕ ВИНІКАЄ!

Ефективні методи і прийоми формування в учнів початкової школи словотвірних умінь розкрито в *"УПШ", 2018, № 3*.

Ви маєте змогу ознайомитися з особливостями впровадження в освітній процес таких видів методів:

- пізнавальних, або формування знань;
- тренувальних, або вироблення вмінь;
- контролю і самоконтролю.

Скористайтесь вправами та іграми, які пропонують автори. Це допоможе зробити ваші уроки інтерактивними, спонукатиме учнів до відкриття нових знань у ході виконання завдання.

Замовляйте попередні номери журналу на сайті

UPSH.COM.UA

ЕМОЦІЇ І ПОЧУТТЯ — тема грудневого випуску журналу

“Учитель початкової школи” (2019, № 12)

У цьому номері ви знайдете відповіді на такі актуальні запитання:

- Що таке емоційний інтелект?
- Як формувати здатність усвідомлювати й контролювати свої емоції?
- Чи кожен дошкільник емоційно готовий до навчання у школі?
- Як формувати у дошкільників позитивно емоційне ставлення до навчання?
- Які арт-педагогічні технології допоможуть учню подолати агресію?
- За допомогою яких прийомів можна вийти зі щоденних проблемних ситуацій, що трапляються у школі?
- Які чинники впливають на формування моделей вираження емоцій і почуттів?
- Як розкрити учням сутність соціокультурних ролей чоловіка і жінки?
- За допомогою яких прийомів мотивувати дітей до навчання?
- Як у ході спортивно-розважального свята виховувати відповідальне ставлення до здоров'я?

Щоб гарантовано отримати тематичний номер “УПШ”,
завчасно оформіть передплату на сайті jmil.com.ua або на пошті.

Передплатний індекс журналу — 89869

У пригоді педагогам також стане
тематичний випуск
“ПІЗНАЮ ТА ВІДЧУВАЮ”
журналу “Джміль” (2016, № 1)

Замовте видання у редакції:

 (067) 504 5022

 books@dsvvit.com.ua